

آسیب‌شناسی وضعیت شهرک‌های صنعتی استان تهران

عاطفه غلامی^۱

چکیده

در این گزارش وضعیت شهرک‌های صنعتی استان تهران و مشکلات پیش‌روی آن‌ها مورد بررسی قرار گرفته و راهکارهایی جهت رفع موانع موجود و بهبود وضعیت کنونی آن‌ها ارائه می‌شود. در استان تهران ۱۹ شهرک صنعتی دولتی با ۵۸۰۰ واحد صنعتی فعال و ۱۳ شهرک صنعتی خصوصی با ۳۵۵۰ واحد صنعتی فعال در حال فعالیت می‌باشند؛ در مجموع حدود ۴۰۰ هزار فرصت شغلی مستقیم در این شهرک‌های صنعتی ایجاد شده است. بررسی‌ها نشان می‌دهد، مهیا نبودن زیرساخت‌های لازم در شهرک‌های صنعتی، کمبود نقدینگی واحدهای تولیدی، نقصان‌پذیری ماشین‌آلات و تکنولوژی به کاررفته، کمبود نیروی کار علاقه‌مند به فعالیت در شهرک‌های صنعتی و عدم توجه به تحقیق و توسعه، از مهم‌ترین مشکلات شهرک‌های صنعتی و واحدهای تولید فعال مستقر در شهرک‌های صنعتی می‌باشد. عدم رفع موانع پیش‌روی واحدهای تولیدی مستقر در شهرک‌های صنعتی مانع از گسترش واحدهای تولیدی و استفاده حداکثری از ظرفیت‌های موجود خواهد شد که این موضوع تأثیر منفی بر اشتغال و تولید داشته و مانعی برای دستیابی به رشد اقتصادی و اشتغال پایدار می‌باشد. راهکارهای زیر به منظور بهبود وضعیت شهرک‌های صنعتی و رفع مشکلات واحدهای تولیدی پیشنهاد می‌شوند: ۱- ساخت واحدهای مسکونی در شهرک‌های صنعتی، ۲- حل چالش حمل و نقل نیروی کار شهرک‌های صنعتی، ۳- تکمیل شهرک‌های صنعتی موجود به جای احداث شهرک‌های جدید، ۴- حمایت‌های هدفمند از واحدهای تولیدی.

واژگان کلیدی: شهرک‌های صنعتی، حمایت از تولید، زیرساخت‌های اقتصادی.

مقدمه

محوری تبدیل شده است و از این طریق توسعه

شهرک‌های صنعتی و صنایع کوچک نقش قابل توجهی در توسعه اجتماعی - اقتصادی کشورها بازی می‌کند. بررسی‌ها نشان می‌دهد که، کشورهای پیشرفته توجه ویژه‌ای به شهرک‌های صنعتی و صنایع کوچک دارند و این مسئله نشان‌دهنده اهمیت توجه به شهرک‌های صنعتی و لزوم سیاست‌گذاری مناسب در جهت پیشرفت و توسعه آن‌ها می‌باشد. صنایع کوچک به دلیل اتکا به منابع محلی، وفور نیروی کار

آمار و ارقام مربوط به میزان اشتغال و ارزش افزوده حاصل از فعالیت صنایع کوچک در کشورهای پیشرفته بیانگر آن است که این صنایع نقش اساسی در ایجاد و توسعه زنجیره‌های تولید، ایجاد اشتغال، افزایش تولید و توسعه صادرات دارند و واحدهای تولیدی کوچک یک پدیده در حال گسترش در اقتصاد هستند.

امروزه در کشورهای مختلف جهان سیاست‌های معطوف به گسترش صنایع کوچک، به سیاست‌های

کشورهای جهان ایجاد شهرک‌های صنعتی را یک گام مؤثر در راه صنعتی شدن و رشد و توسعه اقتصادی می‌دانند. ایجاد شهرک‌های صنعتی می‌تواند در تثبیت و نگهداشت جمعیت در نواحی مختلف، تأمین اشتغال و افزایش درآمد مؤثر باشد. بر این اساس، در دو دهه اخیر، استقرار صنایع در قالب شهرک‌ها و نواحی صنعتی با هدف دستیابی به توسعه مورد توجه برنامه‌ریزان قرار گرفته است. در حال حاضر با توجه به رشد فزاینده جمعیت و نیازهای روبه‌رشد جامعه، ایجاد شهرک‌های صنعتی برای پاسخ به نیاز انسان‌ها در همه جهان احساس می‌شود.

یکی از ویژگی‌های بارز الگوهای توسعه‌ای در بیشتر کشورهای در حال توسعه، سرعت بیشتر توسعه یافتن مناطق شهری نسبت به مناطق روستایی است؛ به طوری که نه تنها در مناطق روستایی فاصله زیادی در زمینه سرمایه‌گذاری و تولید به چشم می‌خورد، بلکه از لحاظ مسائل فرهنگی و اجتماعی نظیر آموزش، سلامتی و امنیت اجتماعی که همه جزو پیش‌شرط‌های توسعه انسانی هستند نیز دارای عقب‌ماندگی‌های چشمگیری نسبت به مناطق شهری هستند. این وضعیت مهاجرت‌های بی‌رویه را به دنبال داشته است که مقدمه‌ای برای مشکلات فراگیر اجتماعی و اقتصادی به‌ویژه در مراکز شهری بوده است. فقر، پایین بودن درآمد، بیکاری و به تبع آن مهاجرت از مهم‌ترین چالش‌های پیش‌روی مناطق حاشیه‌ای شهرها می‌باشد. راه‌اندازی و گسترش شهرک‌های صنعتی علاوه بر نقش مؤثری که می‌تواند در صنعتی شدن و رشد و توسعه اقتصادی داشته

و نیاز به تکنولوژی ساده مناسب‌ترین گزینه صنعتی محسوب می‌شوند و نقش کلیدی در رشد تولید و اشتغال کشورها به‌ویژه کشورهای در حال توسعه دارند. در واقع با توجه به بیکاری گسترده در کشورهای در حال توسعه، یکی از مهم‌ترین ارکان دستیابی به توسعه در این کشورها، اتکا به شهرک‌های صنعتی و صنایع کوچک است.

بررسی وضعیت شهرک‌های صنعتی استان تهران بیانگر وجود مشکلات و موانع متعدد پیش‌روی فعالان اقتصادی این بخش‌ها می‌باشد. به‌طور مسلم، آگاهی از مشکلات شهرک‌های صنعتی و اتخاذ سیاست‌های فعال در جهت رفع موانع موجود، باعث ترغیب فعالان اقتصادی و گسترش و توسعه شهرک‌های صنعتی خواهد شد؛ که از این طریق می‌تواند بهبود وضعیت اشتغال و تولید ملی را به‌همراه داشته باشد. در بخش اول گزارش به ضرورت ایجاد و توسعه شهرک‌های صنعتی پرداخته می‌شود. در بخش دوم، وضعیت شهرک‌های صنعتی در استان تهران و مشکلات آن‌ها مورد بررسی قرار می‌گیرد. در بخش سوم، ملاحظات امنیت اقتصادی و در نهایت، در بخش چهارم نتیجه‌گیری و پیشنهادها ارائه می‌شوند.

۱. ضرورت ایجاد و توسعه شهرک‌های صنعتی

صنعتی شدن به‌عنوان یک تصمیم سرنوشت‌ساز برای توسعه اقتصادی و اجتماعی کشورهای در حال رشد، یک امر ضروری محسوب می‌شود. امروزه بسیاری از

واحدهای تولیدی شهرک‌های صنعتی با باور این موضوع که ماشین‌آلات و خط تولید سال‌های سال کار خواهند کرد، با سرمایه‌های محدود اقدام به سرمایه‌گذاری می‌کنند و هزینه‌های مربوط به بازسازی و ترمیم خط تولید و ماشین‌آلات را در نظر نمی‌گیرند. در کنار این موضوع، مشکلات مربوط به دریافت تسهیلات، موجب شده تا واحدهای تولیدی توانایی ارتقای تکنولوژی و بهبود ماشین‌آلات به‌کاررفته در خط تولید را نداشته باشند. فرسوده بودن ماشین‌آلات خطوط تولید، مشکلاتی مانند افزایش هزینه‌های واحدهای تولیدی - به‌واسطه هدررفت انرژی - و کیفیت پایین محصولات را به‌همراه داشته است.

- مهیا نبودن زیرساخت‌های لازم در شهرک‌های صنعتی

یکی از چالش‌های عمده صنعت‌گران در بسیاری از شهرک‌های صنعتی کشور و ازجمله شهرک‌های صنعتی تهران، نبود زیرساخت‌های کافی، مشکل تأمین برق و آب به‌ویژه در فصل تابستان و فقدان سیستم حمل‌ونقل در شهرک‌ها می‌باشد. با وجود آن‌که برخی از فعالان بخش خصوصی تاکنون سرمایه‌ای چندین برابر مقدار سرمایه‌ای که برای خرید زمین پرداخت کرده‌اند، برای راه‌اندازی واحدهای صنعتی خود سرمایه‌گذاری کرده‌اند، اما دولت تعهدات زیرساختی خود را در مورد برق، آب و فاضلاب ایفا نکرده است و بسیاری از واحدهای تولیدی از نداشتن امکانات حداقلی زیرساختی رنج می‌برند و فراهم نبودن امکانات و زیرساخت‌های لازم در شهرک‌های صنعتی یکی از دغدغه‌های مدیران

باشند، می‌توانند یکی از مهم‌ترین راه‌حل‌ها برای غلبه بر معضل‌های مناطق روستایی به‌شمار آیند. وجود شهرک‌های صنعتی و کارخانجات در مناطق کمتر توسعه‌یافته می‌تواند باعث برقراری رابطه و ایجاد انگیزه و بهره‌برداری افراد و اهالی آن مناطق برای توسعه موقعیت خود و منطقه شود.

۲. شهرک‌های صنعتی در استان تهران و مشکلات پیش‌روی آن‌ها

در استان تهران ۱۹ شهرک صنعتی دولتی با ۵۸۰۰ واحد صنعتی فعال و ۱۳ شهرک صنعتی خصوصی با ۳۵۵۰ واحد صنعتی فعال در حال فعالیت می‌باشند و نزدیک به ۴۰۰ هزار فرصت شغلی مستقیم در این شهرک‌های صنعتی ایجاد شده است. بررسی‌ها و اظهار نگرانی‌های فعالان اقتصادی بیان‌گر وجود مشکلاتی در ارتباط با واحدهای تولیدی و شهرک‌های صنعتی استان تهران است که در ادامه به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود.

- کمبود نقدینگی واحدهای تولیدی

دسترسی به منابع مالی یکی از اصلی‌ترین چالش‌های پیش‌روی واحدهای فعال در شهرک‌های صنعتی به‌شمار می‌رود. حدود ۷۵ درصد واحدهای فعال در شهرک‌های صنعتی تهران از مشکل تأمین مالی و کمبود سرمایه در گردش رنج می‌برند.

- نقصان‌پذیری ماشین‌آلات و تکنولوژی به‌کاررفته

یکی دیگر از مشکلاتی که صنایع کوچک و شهرک‌های صنعتی با آن دست‌وپنجه نرم می‌کنند، فرسودگی ماشین‌آلات و تکنولوژی است. کارآفرینان

سایر کشورها قرار دارند، قدرت اقتصادی و به تبع امنیت اقتصادی بالاتری در مقایسه با کشورهای دیگر دارند. در دهه‌های اخیر، در کشورهای در حال توسعه، توجه به شهرک‌های صنعتی به عنوان ابزاری برای تسریع فرایند رشد و توسعه اقتصادی بیشتر شده است. توسعه شهرک‌های صنعتی و صنایع کوچک از کانال‌های مختلفی بر امنیت اقتصادی تأثیرگذار است. به واسطه خودکفایی و کاهش وابستگی صنعتی کشور، گسترش شهرک‌های صنعتی می‌تواند بهبود امنیت اقتصادی کشور را به دنبال داشته باشد. یکی دیگر از کانال‌های اثرگذاری شهرک‌های صنعتی بر امنیت اقتصادی از طریق بهبود وضعیت اشتغال است. شهرک‌های صنعتی و صنایع کوچک در مقایسه با صنایع بزرگ به سرمایه اولیه کمتری برای تشکیل نیاز دارند لذا گسترش آن‌ها در مقایسه با صنایع بزرگ آسان‌تر است. همچنین در شهرک‌های صنعتی از نظر جذب نیروی کار با مهارت پایین، ظرفیت بیشتری نسبت به صنایع بزرگ وجود دارد که این امر در افزایش اشتغال تأثیر زیادی دارد. به دنبال افزایش اشتغال، درآمد و سطح رفاه جامعه نیز نسبت به قبل افزایش می‌یابد. نکته قابل توجه آن‌که، افزایش نرخ بیکاری می‌تواند مشکلات اقتصادی، سیاسی و اجتماعی نیز به همراه داشته باشد و از این طریق مخاطره‌ای جدی برای امنیت اقتصادی و امنیت ملی کشور باشد؛ لذا افزایش اشتغال از طریق گسترش شهرک‌های صنعتی و صنایع کوچک یکی از راهکارهای مهم برای حفظ و ارتقای امنیت اقتصادی و امنیت ملی کشور است.

صنعتی است که واحدهای خود را در شهرک‌های صنعتی مستقر کرده‌اند.

- کمبود نیروی کار علاقه‌مند به فعالیت در شهرک‌های صنعتی

یکی از عوامل کلیدی موفقیت شهرک‌های صنعتی، نیروی کار فراوان است. با وجود بالا بودن تعداد افراد جویای کار در استان تهران، مدیران شهرک‌های صنعتی مدعی هستند که افراد کمی برای کار به این مناطق مراجعه می‌کنند. از دلایل بروز این اتفاق می‌تواند آن باشد که، کار در شهرک‌های صنعتی جویندگان کار را از نظر مالی اقناع نمی‌کند. عدم دسترسی شهرک‌های صنعتی به حمل و نقل عمومی نیز می‌تواند از دیگر دلایل عدم تمایل نیروی کار برای کار کردن در شهرک‌های صنعتی باشد. بسیاری از افراد بایستی برای رفت و آمد به محل کار خود از وسایل نقلیه شخصی استفاده کنند که این موضوع باعث می‌شود، افراد به دلیل نداشتن وسیله نقلیه یا به دلیل هزینه‌های آن، از کار کردن در این مناطق منصرف شوند.

در یکی دو سال اخیر، به دنبال کاهش ارزش ریال، جمعیتی حدود ۹۰۰ تا ۹۴۰ هزار مهاجر افغانی به کشور خود بازگشته‌اند؛ این موضوع با توجه به فعالیت بخش عمده‌ای از کارگران افغانی در شهرک‌های صنعتی، موجب تشدید چالش کمبود نیروی کار در این مناطق شده است.

۳. ملاحظات امنیت اقتصادی

به طور کلی می‌توان گفت، کشورهایی که از نظر حجم و کیفیت تولیدات صنعتی در سطح بالاتری نسبت به

برطرف کردن مشکلات موجود در شهرک‌های صنعتی باشد، بیشتر به فکر تأسیس شهرک‌های جدید بوده است.

بررسی‌های صورت گرفته در مورد وضعیت شهرک‌های صنعتی استان تهران، بیانگر آن است که بخش عمده‌ای از واحدهای فعال در شهرک‌های صنعتی در استان تهران از کمبود نقدینگی واحدهای تولیدی، نقصان‌پذیری ماشین‌آلات و تکنولوژی به‌کاررفته، مهیا نبودن زیرساخت‌های لازم در شهرک‌های صنعتی، کمبود نیروی کار و عدم توجه به تحقیق و توسعه، رنج می‌برند. تداوم شرایط موجود می‌تواند فعالیت واحدهای تولید در شهرک‌های صنعتی را تحت تأثیر قرار دهد و بالطبع تولید و اشتغال کشور نیز تحت تأثیر قرار می‌گیرد. درحالی‌که رفع مشکلات موجود، می‌تواند به استفاده حداکثری از ظرفیت و توسعه واحدهای تولیدی منجر شود که این موضوع تأثیر مثبت برای اشتغال و تولید کشور به‌همراه خواهد داشت.

به‌منظور بهبود وضعیت شهرک‌های صنعتی و رفع مشکلات واحدهای تولیدی فعال در آنها، پیشنهادهای زیر ارائه می‌شوند:

- ساخت واحدهای مسکونی در شهرک‌های صنعتی: یکی از دلایل عدم تمایل کارگران برای کار در شهرک‌های صنعتی تهران، به دور بودن فاصله شهرک‌ها از محل زندگی آنها برمی‌گردد. فراهم کردن امکانات زندگی در شهرک‌های مسکونی از طریق احداث واحدهای مسکونی می‌تواند موجب ترغیب کارگران برای فعالیت در این مناطق شود.

از سوی دیگر، امنیت اقتصادی از پیش شرط‌های توسعه شهرک‌های صنعتی به‌شمار می‌آید. در صورتی که شرایط امنیت اقتصادی کشور به‌گونه‌ای باشد که ریسک سرمایه‌گذاری را افزایش دهد و موجب افزایش نااطمینانی فعالان اقتصادی و سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی شود و یا باعث کاهش انگیزه فعالان صنعتی برای ادامه فعالیت شود، صنایع کوچک و شهرک‌های صنعتی با ریسک انحلال مواجه خواهند شد که این موضوع باعث کاهش سطح تولید و اشتغال در بخش صنایع کوچک و شهرک‌های صنعتی می‌شود که این موضوع به‌واسطه تأثیر بر بیکاری و فقر می‌تواند نارضایتی مردم را به‌همراه داشته باشد و تنش‌های اجتماعی را افزایش دهد و از این طریق به مختل شدن امنیت اقتصادی و امنیت ملی دامن بزند.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

آمار و اطلاعات مرتبط با اشتغال و ارزش‌افزوده صنایع کوچک در کشورهای توسعه‌یافته نشان‌دهنده آن است که در دهه‌های اخیر، توجه این کشورهای به شهرک‌های صنعتی و صنایع کوچک معطوف شده است و نقش شهرک‌ها و صنایع کوچک در رشد و توسعه اقتصادی پررنگ‌تر شده است. این موضوع اهمیت توجه به سیاست‌گذاری مناسب در جهت پیشرفت و توسعه شهرک‌های صنعتی را نشان می‌دهد. بااین‌حال، تاکنون در کشور یک سیاست مشخص و هدفمند برای برطرف کردن مشکلات شهرک‌های صنعتی صورت نگرفته است و دولت به‌جای آن‌که به فکر ایفای تعهدات خود و

- حمایت‌های هدفمند از واحدهای تولیدی: بسیاری از واحدهای تولیدی به دلیل کمبود منابع مالی امکان دسترسی به ماشین‌آلات و تکنولوژی جدید را ندارند و همواره یکی از دلایلی که باعث می‌شود محصولات آن‌ها توان رقابت با محصولات خارجی را نداشته باشند را عدم تلاش و نداشتن عزم جدی دولت برای حمایت از واحدهای تولیدی می‌دانند. دولت می‌تواند از ابزارهایی مانند تخفیف مالیاتی یا ارائه تسهیلات با بهره پایین برای حمایت از واحدهای تولیدی جهت خرید ماشین‌آلات و ارتقای تکنولوژی استفاده کند.

- حل چالش حمل‌ونقل نیروی کار شهرک‌های صنعتی: از دیگر دلایل دلسردی نیروی کار به فعالیت در شهرک‌های صنعتی تهران، عدم دسترسی آسان این مناطق به حمل‌ونقل عمومی است. بسیاری از افراد جویای کار به دلیل بالا بودن هزینه‌های استفاده از حمل‌ونقل خصوصی و نداشتن وسیله حمل‌ونقل شخصی، تمایلی به کار کردن در شهرک‌های صنعتی ندارند. فراهم کردن زیرساخت‌ها و امکان دسترسی این مناطق به حمل‌ونقل عمومی مانند مترو و اتوبوس می‌تواند موجب ترغیب افراد جویای کار برای کار کردن در شهرک‌های صنعتی شود.

- تکمیل شهرک‌های صنعتی موجود به جای احداث شهرک‌های جدید: بسیاری از شهرک‌های صنعتی استان تهران از کمبود امکانات و عدم دسترسی آسان به آب، برق و فاضلاب رنج می‌برند و واحدهای صنعتی مستقر در این مناطق، علی‌رغم آن‌که حق انتفاع و سایر هزینه‌ها را پرداخت کرده‌اند، همچنان از برخی امکانات محروم هستند. لذا به منظور رفع این مشکلات پیشنهاد می‌شود دولت به جای احداث شهرک‌های صنعتی جدید، منابع مالی را به تکمیل و بهبود وضعیت زیرساخت‌های شهرک‌های موجود اختصاص دهد. همچنین دولت می‌تواند به منظور رفع مشکلات زیرساختی و فراهم کردن امکانات اولیه شهرک‌های صنعتی، درصد مشخصی از مالیاتی که از واحدهای تولیدی شهرک‌های صنعتی اخذ می‌شود را به منظور تکمیل امکانات زیرساختی و بهبود وضعیت همان شهرک‌ها اختصاص دهد.

منابع

- رفع مشکلات شهرک‌های صنعتی، مرکز پژوهش‌های مجلس.
- سالنامه آماری استان تهران.
- سازمان شهرک‌های صنعتی و صنایع کوچک.

موسسه پژوهشی علوم انسانی و مطالعات فرهنگی